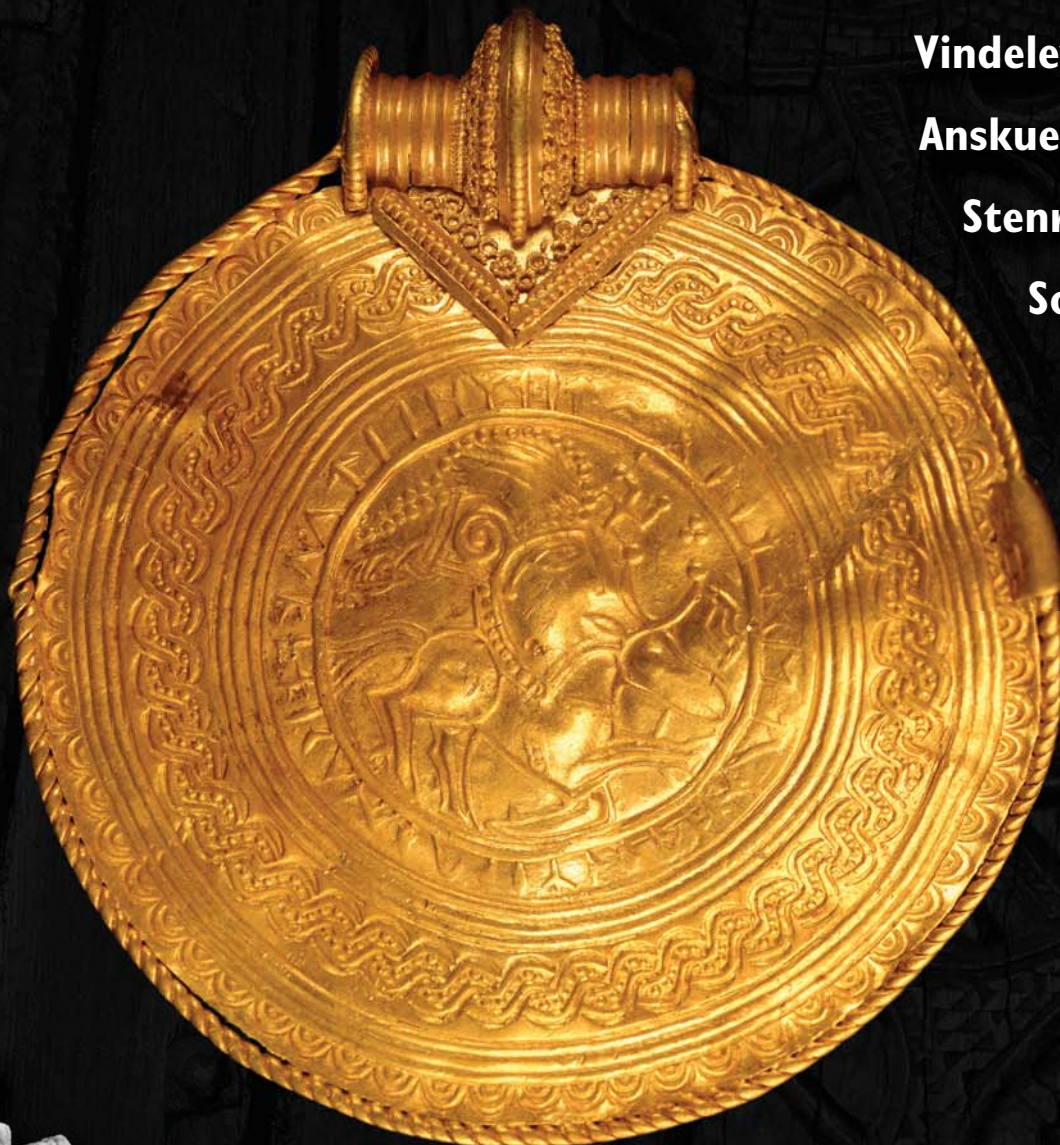

Fund & Fortid

ARKÆOLOGI FOR ALLE

NUMMER 4 • 2021

Vindelev-skatten

Anskuelsestavler

Stenredskaber

Sorte Muld

Flintdolk

Skakbrik

Tryksten

DANSKE AMATØRRÆKÆOLOGER

Morten Axboe: The Vindelev Gold Hoard – Summary

December 2020 a Migration Period gold hoard was found during metal detecting at Vindelev in East Jutland, North of Vejle and c. 8 km from Jelling. Subsequent excavation by VejleMuseerne established that the gold objects were all found in the plough-soil and had been moved by agriculture, but also that most of them were found within a restricted area over a Migration Period long-house. Most likely the finds were deposited as a single hoard.

The find consists of 4 Roman medallions, 9 A-bracteates, 4 C-bracteates, a border fragment of a bracteate of unknown type, a pendant with glass inlays, and a scabbard mount: all together 794 g gold. It is the first find in Scandinavia with more than one Roman medallion, and apart from the Polish Zagórzyn hoard the first to combine medallions and bracteates. Spanning the period 335/36 to 383 AD, three of the medallions were issued at Trier by Constantine 1, Constans and Gratian, the fourth at Thessaloniki by Valentinian 1.

The bracteates generally have new and innovative designs; only the C-bracteate x11 (fig. 4 and front cover) was made from an already known die (IK 31 Bolbro-C). Two of the A-bracteates (x10 and the fragmented x12+x20+x22) are of the type with two human busts, previously known only from Funen (fig. 7-9). The A-bracteates x9 (fig. 6) and the two die-identical A-bracteates x14 (fig. 5) and x3 all show the bust with an unusually patterned dress; x9 with a drinking horn in the man's hand, paralleled only in England. x1, too, features an unusual dress, possibly inspired by the embroidered consular robe (fig. 3), the 'braided' fingers in x1 and the knotted ring in x9 and x14 being Nordic developments of the consular *mappa* (comp. fig. 3 right). The C-bracteate x4 is closely related to (but not die-identical with) the bracteate IK 58 Funen-C, and below the quadruped's head they both have the runic inscription **houaR**, meaning 'The High One' and thus connecting the C-bracteate design with Oðinn.

Many of the bracteates are very large, x10 (138 mm diam.) being the largest yet known, and x17, x20, x9, and x19 also belong to top-10. Their size makes room for intricate punched borders with unusual designs, including birds, animals, and human faces. Several bracteates and the large pendant have large and exquisite 'deluxe'-loops. The scabbard mount is an excellent piece of work with intricate interlace with animal heads. Thus, the original quality is high, and in a strange contrast to the rather clumsy repairs made on some of the bracteates.

Chronologically, the hoard is enigmatic. As said, it seems to be a closed deposition, and the objects span around 200 years. The medallions were minted during the middle half of the 4th cent. AD. The bracteates are all rather early – some very early – and I would date them c. 450-490 AD. The scabbard mount cannot have been made before some decades into the 6th cent. Thus, the objects fall into three separate chronological groups, and only the scabbard mount may indicate a deposition in connection with the events in 536 and the following years – and why, then, are there no D-bracteates or late C-bracteates?

The bracteates of the Vindelev hoard have strong connections with the established centre in Gudme and East Funen. But they also demonstrate a creativity with innovative designs.

Gulds skatten fra Vindelev

En meget foreløbig præsentation

Af Morten Axboe

Det er snart en velkendt historie: En hobbyarkæolog får en metaldetektor, går ud på en mark og gør sit livs fund. I dette tilfælde var detektormanden Ole Ginnerup Schytz, marken lå ved Vindelev nordøst for Jelling, og fundet bestod af næsten 1 kg guld fra 3-500-tallet e.Kr. (Se s. 18 og 19).

Skatten blev fundet i december 2020, men det siger sig selv, at fundet blev holdt hemmeligt for at give fred til de nødvendige efterundersøgelser. Det skete i første omgang ved gentagne detektorafsøgninger, og i slutningen af august 2021 foretog VejleMuseerne en udgravning på fundstedet. Endelig kunne nyheden slippes løs til medierne den 5. september.

Fundet består af fire romerske mønter, der alle er omdannet til smykker, 13 guldbrakteater, et hængesmykke med stempelornamentik og indlægninger, et sværdskedebeslag, og endelig to brakteatfragmenter, der antagelig hører til de allerede nævnte. Jeg vil henvise til de enkelte genstande med de x-numre, de har fået af VejleMuseerne. De mindre

Fig. 1. To medaljoner. Tv. Vindelev x5, udstedt af Constantin den Store. Th. Vindelev x15, udstedt af Valentinian I. Foto: Michael Højlund, Konserveringscenter Vejle.

genstande er godt bevaret, mens de store brakteater er bøjet og i nogle tilfælde krøllet helt sammen. Det skyldes antagelig, at hele fundet lå i pløjelaget, hvor plov og andre redskaber har været hårde ved de store brakteater, men vi skal naturligvis være opmærksomme på, om de allerede var ødelagt, da de havnede i jorden. Det kender man eksempler på fra andre fund, hvor genstande blev "dræbt", før de blev ofret.

Romerske mønter

De romerske mønter er ikke bare "mønter", altså betalingsmidler. Foruden de

normale guldmønter – fra begyndelsen af 300-tallet var det solidi på ca. 4,5 g – lod kejserne også præge *multipla*, altså mønter, der vejede mere end solidusvægten. Disse medaljoner blev givet til personer, hvis loyalitet kejseren ønskede at sikre, både højtstående romerske officerer og allierede udenfor Romerriget, og de blev ofte forsynet med en øsken og en indfatning, så de kunne bæres om halsen. De fire Vindelev-mønter er udmærkede eksempler på det. Den ældste (fig. 1 tv.) blev udstedt af Constantin den Store (306-337; x5) i 335/336 i anledning af hans 30-års

Fig. 2. Tv. Vindelev x4. Foto: Michael Højlund, Konserveringscenter Vejle. Th. brakteat fundet på Fyn. Foto: Lennart Larsen, Nationalmuseet.

regeringsjubilæum. Foruden øsknen har den en fin gennembrudt randbort. De andre medaljoner er præget for Constans (337-50; x6), Valentinian I (364-75; fig. 1 th., x15) og Gratian (367-83; x2). Tre af dem er præget i Trier, der i perioder fungerede som hovedstad ved siden af Rom og Konstantinopel, mens Valentinian-mønten kommer langvejsfra; den er præget i Thessaloniki i Grækenland. Alle fire medaljoner har en øsken og er indfattet med en rand, evt. med udsmykning, og de tre har også guldperler under øsknen.

Der er fundet flere romerske medaljoner i Norden, men de optræder alle enkeltvis, så Vindelev-fundet er i særklasse allerede ved at omfatte fire eksemplarer. De trækker forbindelser både til Romeriget og til andre topklassefund udenfor dets grænser, og det skal der naturligvis ses nærmere på.

Guldbrakteater

Guldbrakteaterne er af nordisk oprindelse, og de er også i absolut særklasse, både ved deres antal og størrelse og ved de mange nye og originale motiver, de er præget med. De største brakteater er så sammenkrøllede, at man ikke umiddelbart kan måle deres størrelse, men jeg er overbevist om, at de kan matche og måske overgå de største af de over 1100 brakteater, vi kender i forvejen: Åsum-brakteaten fra Skåne på 123 mm i diameter og en sønderskåret brakteat på ca. 107 mm i diameter, der er bevaret i fund fra Rønne-egnen og Sandegård på Bornholm.

C-brakteater

Flere af brakteaterne viser klare forbindelser til Fyn med det brakteatrige område omkring Gudme og Odense. Og lad os bare begynde med brakteaten x4, fordi dens motiv er vigtigt for vores forståelse af meningen med brakteaternes motiver (fig. 2). Den er næsten magen til en brakteat, der blev fundet på Fyn og første gang er omtalt i 1689. Der er små forskelle mellem de to brakteater, men man skal ned i detaljer som krumningen på fuglens hals eller formen på runerne for at finde dem. De to brakteater er altså ikke præget med samme

stempel, men de er utvivlsomt lavet af samme guldsmed.

Motivet er klassisk for de såkaldte C-brakteater: Et stort mandshoved over et (mere eller mindre) hestelignende dyr, og en fugl, der ser manden dybt i øjnene. På begge brakteater har manden et diadem, der går gennem håret, og en flot fletning i nakken, og dyret har tilsyneladende seletøj på og er af uransagelige grunde udstyret med horn. Men to detaljer kendes kun fra få andre brakteater: Man kan se mandens venstre arm med hånden, der hviler på dyrets hals, og mellem forbenene ser man hans ene fod. Og mellem dyrets hoved og dets forreste ben er der en runeindskrift, som er central for tolkningen af C-brakteaterne. Der står **houaR**, og det betyder "Den Høje". Det er et af de mange navne, Odin optræder under i de skriftlige kilder, og indskriften er et af mange indicier på, at det er ham, der som gudernes konge og magiens mester er hovedpersonen på brakteaterne. Diademmet var et af den romerske kejsers værdighedstegn (se fig. 3. th.), og det flettede hår kan være et "barbarisk" sidestykke. Vi ved i hvert fald, at den merovingiske kongeslægt i Frankeriget udmærkede sig fra resten af folket ved at have langt hår.

Fig. 3. Tv. Vindelev x1. Foto: Konserveringscenter Vejle. Th. Constantius II i konsuldragt med det sammenfoldede tørklæde mappa i den løftede hånd. Foto: Internettet.

Tolkningen af C-brakteaterne som afbildninger af Odin bygger desuden på to magiske formler. Den ene kendes fra et manuskript fra Merseburg, som beskriver, hvordan Balders hest blev dødeligt såret, og hvordan Odin var den eneste, der kunne redde den med sin

formel "Ben til ben, blod til blod, led til led, som var det limet!". Manuskriptet er fra 900-tallet, men formelen er sikkert ældre, og den har et langt liv: "Ben til ben..." osv. bruges i helbredelsesformler, der er bevaret fra 1300-tallet og langt op i 1800-tallet, nu dog gerne med Jesus som helbrederen. Det er også Jesus, der hjælper i en anden formel nedskrevet i 1100-tallet, hvor vi får at vide, hvordan man skal gøre: "Man skal trække sin hånd langs hestens side, puste den i øret og træde på dens højre fod". På de to brakteater i fig. 2 ser vi hånden på hestens side og mandsfoden ved dens ene ben, og på mange andre C-brakteater er der tæt kontakt mellem mandshovedet og "hestens" øre. Det er ikke alle runerne på de to brakteater, der er umiddelbart forståelige, men de velkendte "magiske ord" **alu** (over fletningen) og **lapu** (bag fuglens hale) understreger det maiske i fremstillingen. Vi kender nært beslægtede, men forenklede versioner af motivet fra Sjælland – den ene med indskriften **ho.R** – men det er dejligt at få en ny, stilsikker udgave med kendt findested.

Den nære kontakt mellem Odins mund og hestens øre ("pust den i øret") ser vi på x11 (fig. 4) og x13, der begge også viser både diadem og fletning, og dyrets

udsplattede forben på x11 viser, at det er skadet. Denne brakteat har også runer, men de giver ikke umiddelbart mening. Til gengæld er der tale om et brakteatpræg, vi kender i forvejen, nemlig fra et fund med 10 brakteater og en samling brudguld fra Bolbro ved Odense.

Fig. 4. Vindelev x11 (Se forsiden). Foto: Michael Højlund, Konserveringscenter Vejle.

A-brakteater

Ni af Vindelev-brakteaterne er såkaldte A-brakteater, der viser et mandshoved eller en buste i profil. De er klart inspireret af romerske mønter som fig. 1, hvor den kappeklædte kejser poserer med perlediadem med bånd i nakken og med et rundt spænde med ædelsten og vedhæng på skulderen. Både diadem og det runde spænde var værdighedstegn, som kun kejseren måtte bære. Dem ser vi også på brakteaterne, og det er endnu et tegn på, at de viser en hersker, guddommelig som kejseren – antagelig er det igen Odin, der vises. Men de nordiske guldsmede har forholdt sig ganske frit til forbillederne.

På brakteaten x1 bærer "kejseren" tilsyneladende to diademer: Et af meget store perler og et mere almindeligt af to perlerækker (fig. 3 tv.). Men kappen og det runde spænde har fået en særpræget udformning, der må være inspireret af mønter som fig. 3 th., der blev præget i 357 og viser kejser Constantius II i konsuldragt. Før kejsertiden valgte det romerske senat hvert år to konsulere til at lede staten. Det fortsatte under kejseren, men med mindre magt til konsulerne, og den ene af dem var ofte kejseren selv. En af konsulernes opgaver i kejsertiden var at arrangere gladiator kampe og anden underholdning for folket, og

en konsul afbildedes gerne i sin pragtfulde, ædelstensbroderede embedsdragt med et sammenfoldet tørklæde kaldet *mappa* i hånden. Det lod han falde ned i arenaen som signal til, at legene kunne begynde. På x1 er hånd og tørklæde blevet til nogle underligt sammenflettede fingre, og konsuldragtens broderier til perlerækker. Ingen af delene kendes på andre brakteater. Den omløbende indskrift er meningsløse efterligninger af romerske bogstaver.

Den løftede hånd ses på enkelte andre A-brakteater, men her har *mappa* fået en nordisk omfortolkning, som vi finder det på de to brakteater x3 og x14 (fig. 5), der ser ud til at være præget med samme stempel. Her har "kejseren"

Fig. 5. Vindelev x14. Foto: Michael Højlund, Konserveringscenter Vejle.

en ring med knopper i sin højre hånd og en kugleformet genstand i den anden. Ringe med spredte knopper kender vi fra virkelige fund; det pragtfuldeste eksempel er den store halsring fra Hannevov på Falster. Kappen ligner mest en groft strikket sweater med høj hals, diadem er blevet til et skrånkraveret bånd, og indskriften er langt fra det romerske forbillede.

På brakteaten x9 ser vi samme "sweateragtige" dragt, og kejseren/Odin holder en kugle i venstre hånd (fig. 6). Men det han holder i højre hånd, må være et drikkehorn, og her er vi virkelig ude i noget nyt: Vi kender ingen brakteater med en drikkende person i Norden, men i England, hvor man overtog den nordiske brakteattradition, er der fundet to stempelidentiske A-brakteater og to forskellige, men nært beslægtede C-brakteater.

De to brakteater x10 og x20 (fig. 7) viser ikke kun én "kejserbuste", men to ved siden af hinanden. De er siamesiske tvillinger i den forstand, at deres kapper er tegnet i forlængelse af hinanden med i alt tre runde spænder. Det er en type, vi ellers kun kender fra Fyn: Tre stempelidentiske eksemplarer fra den store Broholm-skat ved Gudme (fig. 8), en enkeltfunden brakteat fra Elmelund

Fig. 6. Vindelev x9. Foto: Michael Højlund, Konserveringscenter Vejle.

vest for Odense og en nyfunden, helt fladbanket brakteat fra Rågelund øst for Odense (fig. 9). Det kan endnu ikke siges, om nogle af dem er slået med samme stempel.

Fig. 7. Vindelev x20. Foto: Michael Højlund, Konservingscenter Vejle.

Også de to A-brakteater x16 og x19 forholder sig frit til forbillederne, men det vildeste eksempel er nok x7 (fig. 10 tv.). Hvad foregår der lige her? Vi ser det sædvanlige store mandshoved med diadem, som gerne skulle være Odin. Der er antydning af en hals, og under den en åben ring med kugleformede ender. Det er en *torques*, som romerne brugte som militær udmærkelse, i hvert fald i de første århundreder e.Kr. Herfra udgår der to arme; den bagerste holder et dyr med tungen ud af halsen, den forreste en T-formet genstand. På den står der en lille skikkelse med fiskeformet krop med en kugle i den ene hånd og en åben ring i den anden, og foran ham er der et træ eller en gren med seks kviste. Motivet er ganske usædvanligt; måske kan det sammenlignes med nogle få brakteater fra Nordsjælland og med en brakteat, der i 2018 blev fundet ved Kristianslund vest for Odense (fig. 10 th.). Den er næsten magen til Vindelev x7, men igen kun næsten: Der er færre kviste på grenen, mandshovedet er lidt

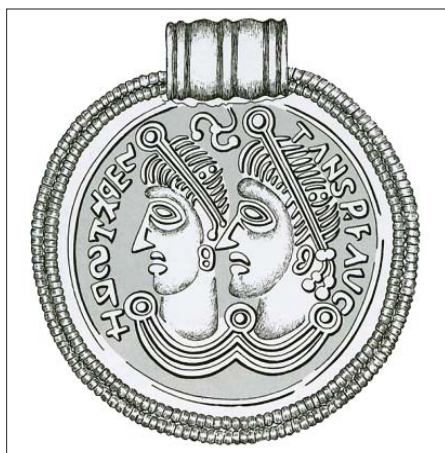

Fig. 8. Brakteat fra Broholm-skatten. Tegning: Herbert Lange.

anderledes, og der er også små forskelle i runeindskrifterne. Men igen har vi to brakteater, der må være lavet af samme mand, den ene fundet i Vindelev, den anden på Fyn.

Der kan siges meget mere om Vindelev-brakteaterne. Indskrifterne skal naturligvis granskes runologisk, og der skal tænkes mere over de nye motiver. Mange af øsknerne er usædvanligt pragtfulde – faktisk nogle af de mest overdådige, vi kender. Brakteaterne er usædvanligt store, og de brede, stempede borter er rigt varierede. Det skal undersøges, om nogle stempler optræder på brakteater med forskelligt midtermotiv. Flere af brakteaterne er repareret, dels med påloddede lapper, dels med pånittede beslag: Lappen x21 har været brugt til at "klinke" x9; nittehullerne passer, og der er aftryk af lappen på bagsiden af brakteaten. Fragmentet x22, der er fra samme brakteat som x12

tefundet fra Sletner i Østnorge for at finde tilsvarende hængesmykke, og det er endda mindre end Vindelev-hænget. Det bliver spændende at se, om nogle af de mange småstempler kan genfindes i brakteaternes borte.

Og så er der guldmundblikket x18 (fig. 11). Det er heldigvis fuldstændig uskadt og et fremragende kvalitetsarbejde. Udsmykningen er ikke kun et fletværksmønster; der skjuler sig flere dyrehoveder med et rundt øje, vinklet øjenbryn og lange kæber i netværket. Det har siddet øverst på en sværdskede, som man må forestille sig også har været udsmykket, og det tilhørende sværd har sikkert haft en smukt ornamenteret fæsteknap. Det har virkelig hørt til en høvdinges pragtudstyr.

Fundproblemer

VejleMuseernes udgravning viste, at alle genstandene nu lå i pløjelaget, men

Fig. 9. Fladhamret brakteat fra Rågelund. Foto: Morten Axboe.

og x20, har en tilsvarende pånittede lap på forsiden – ikke nogen elegant reparation. Også C-brakteaten x17 er repareret mindst ét sted.

Hængesmykke og mundblik

Det store hængesmykke x8 er usædvanligt både ved sin størrelse og ved de røde indlægninger under øsknen og omkring den tomme ramme i midten, som må have rummet endnu en indlægning. Ifølge konservatorerne i Vejle er indlægningerne af glas, ikke granater som jeg havde ventet. Vi skal faktisk til skat-

at der under dem var stolpehuller fra et langhus. Det er altså sandsynligt, at skatten blev begravet inde i huset, men desværre lykkedes det ikke at påvise det nøjagtige sted.

Forhåbentlig kan nærmere analyser af fundspredningen hjælpe til at indkredse det og måske belyse, om skatten er nedlagt som et samlet hele eller i flere omgange. For kronologisk falder genstandene i tre "klumper": De romerske medaljoner er præget indenfor perioden 335-383 e.Kr. – perioden kan sikkert

X 1

X 2

X 3

X 4

X 5

X 9

X 10

X 15

X 14

X 16

X 17

X 5

X 6

X 7

X 8

X 11

X 12

X 13

17

X 18

X 19

X 20

X 21

X 22

Fig. 10. Tv. Vindelev x7. Foto: Michael Højlund, Konserveringscenter Vejle. Th. brakteat fra Kristianslund. Foto: Søren Greve, Nationalmuseet.

indsnævres, men hvis der ikke er tale om plyndringsgods, må man næsten tro, at de er erhvervet i de respektive kejseres regeringstid. Brakteaterne hører alle til den ældste halvdel af brakteatproduktionen; et slag på tasken vil være perioden ca. 450-490. Guldmundblikket er den tredje "klump"; det må være fremstillet nogle årtier inde i 500-tallet.

Genstandene dækker altså rundt regnet 200 år, med store huller mellem de tre

dele, og der er meget, man kan undre sig over. Hvorfor er der for eksempel ingen sene brakteater i så stor en samling? Og hvorfor er Constans-medaljonen (x6), som kun er den næstældste mønt, slidt næsten til ukendelighed, mens de andre er meget bedre bevaret? Er fundet én mands eje, eller er det flere stormænd eller et helt herred, der har bidraget? Blev guldet gemt eller ofret som reaktion på den slørede sol i 536/37? Det er faktisk kun guldmundblikket, der kan tages som argument for det, og det

Fig. 11. Guldmundblikket x18. Foto: Michael Højlund, Konserveringscenter Vejle.

forudsætter så én samlet nedlæggelse.

Set med brakteatøjne er der masser af spørgsmål om forholdet til det guldtrige center i Gudme og det omliggende område. Her har vi nogle af de tidligste brakteater som den i fig. 8, men denne type optræder sandelig også i Vindelev. A-brakteaterne med efterligning af kejserportrættet er ikke nogen talrig type; før Vindelev-fundet havde vi 110 eksemplarer fra 81 forskellige præg ud af i alt godt 1100 brakteater. Nu kommer der lige mindst otte nye A-brakteater fra et enkelt sted, og de ser ud til at høre til de tidligste. Var det alligevel ikke Gudme, der opfandt brakteaterne? Vindelev-brakteaterne er meget kreativt udformet, men de ser ikke ud til at være efterlignet af andre brakteatmagere. Så måske var de for fantasifulde til at slå an i forhold til de mere kanoniserede Gudme-udformninger?

Fremtiden

Fæsted-skatten, der blev fundet øst for Ribe i 2016, og de efterfølgende udgravninger har løftet sløret for en hidtil ukendt stormandsgård med offerpladser og givet os ny indsigt i magtforholdene på Harald Blåtands tid. Tilsvarende har Vindelev-fundet afsløret et nyt magtcenter i yngre jernalder, og det rejser spændende spørgsmål om forholdet til det gammelkendte center i Gudme. Det glæder vi os til at arbejde videre med i et nært samarbejde mellem VejleMuseerne og Nationalmuseet.

Som planerne ser ud i skrivende stund, vil Vindelev-skatten blive udstillet på Vejle Museum i februar-oktober 2022. Derefter vil den komme med på danefæudstillingen 2023 på Nationalmuseet.

Morten Axboe
Museumsinspektør em., dr.phil.,
Nationalmuseet
morten.axboe@natmus.dk